

A SZOCIALISTA TÍPUSÚ MODERNIZÁCIÓ GAZDASÁGI- TÁRSADALMI HATÁSAI VAJDAKAMARÁSON

Kiss Tamás

BTE – Szociológia, IV. év

Dolgozatom esettanulmány. Egy mezőszégi faluban, Vajdakamaráson, megfigyelt állapotokat és folyamatokat igyekszem a makro-társadalmi jelenségek világában elhelyezni, értelmezni.

Vajdakamarás a Kolozs megyei Mezőségeen Kolozsvártól 75, a Kolozsvár–Szászrégen főúttól 5 km-re fekszik. A kutatás terepe az erdélyi Mezőség, mely alatt a néprajzi behatárolásokkal egybeesően a Szászrégen, Marosvásárhely, Ludas, Torda, Kolozsvár, Szamosújvár, Dés, Beszterce és Betlen városok által közrezárt területet értjük. A térség egy városok által övezett rurális régió, ahol a szélektől befelé haladva egyre rosszabb az infrastrukturális ellátottság. A Magyar Néprajzi Lexikon a térségre vonatkozóan kiemeli, hogy annak szigetcsoport-szerű etnikai szórványtelepülései Erdély legarchaikusabb és legzártabb paraszti kultúrája. Vajdakamarás e szigetcsoportok egyikébe tartozik, más magyar többségű falvak mellett (Visa, Mezőkeszű, Magyar-Szovát). A Magyar-Kaján községközpontú közigazgatási egységen belül az egyetlen magyar többségű település, így a község 39%-a magyar nemzetiségű.

A dolgozatban, a későbbiekben szerephez jutó vallási és generációs megoszlást az alábbi kereszt-tábla szemlélteti. Mint a táblázat is mutatja a település közel fele a Hetednapot Ünneplő Adventista Egyház tagja, az adventista közösség a reformátusoknál és ortodoxoknál demográfiailag kedvezőbb helyzetben van.

Vallás/kor	0-19	20-35	36-55	56-65	65-	Összes
Református	53	71	142	118	206	591
Adventista	76	84	122	51	88	422
Ortodox	-	-	-	23	19	42
Összes	119	155	264	192	313	1055

Kutatásunk időpontja 1998 június-augusztusa, célja egy átfogó esettanulmány készítése, ami a modernizáció és a vallási változó összefüggéseit volt hivatva feltárni. Az esettanulmány, melynek társszerzője vagyok „Modernizáció és vallás Vajdakamaráson” címmel a Tudományos Diákköri Konferencia kolozsvári szakaszán első helyezést ért el. Jelen dolgozatban nem fektetek hangsúlyt a vallás és modernizáció közti inherens összefüggésre,

mindössze a Vajdakamaráson lejátszódó gazdasági-társadalmi folyamatok makrogazdasági és makrostrukturális összetevőit igyekszem megmutatni. Teszem ezt abból a meggyőződéséből fakadóan, hogy a mai állapotok az intézményesedés szempontjából periferizálódó vidéki társadalom esetében nagymértékben a „múlt rendszer” folyamatai. A totális diktatúra pedig egyértelmű korlátok közé szorította az egyének életésélyeit, lecsökkentve a lehetséges-választható alternatívák számát (Dahrendorf 1992). Az egyéni életpályát (ez esetben a gazdasági lehetőségeit) a központi államszervezet határozta meg 1990-ig egyre növekvő mértékben. A vallás szerepe, mint esetleges modernizációs tényezőn ebben a kontextusban nem lehet elsődleges. Az adventista közösségnek be kell illeszkednie a lehetséges gazdasági-életvezetési alternatívák rendszerébe.

Dolgozatomban (1) keresztmetszeti vázlatot nyújtok a vizsgált település jelenlegi gazdasági helyzetéről, tipizálok az ott fellelhető gazdálkodási formákat, majd (2) ezt megpróbálom a „múlt rendszer”-beli gazdasági-társadalmi folyamatokhoz kötni, tárgyalva (3) az adventista közösség eredetileg vallási alapú, térben dekoncentrált kapcsolat-hálózatának a gazdasági szerepét, végül (4) utalás-szerűen tárgyalom a rendszerváltás hatásait. Ezzel ismét visszakanyarodva némileg az első ponthoz, ugyanakkor nyitva hagyva a történetet.

(1) Keresztmetszeti kép Vajdakamarás jelenlegi gazdasági helyzetéről

Az 1998 június-augusztusi kérdőíves adatfelvételünk egyértelműen kimutatta, hogy életszínvonal és vagyoni helyzet tekintetében Vajdakamarás magasan az erdélyi (rurális) átlag fölött áll. Érvényes ez a lakáshelyzetre (lakásméret, komfort), a gépkocsik számára, az átlagjövedelemre. A településen egyedülállóan magas a vállalkozások száma. Ugyanakkor erőteljes különbség mutatkozik a református és az adventista vallásúak között, ez utóbbiak javára. A különbség akkor is markánsan kimutatható, ha kiszűrjük a generációs változó hatását.

A gazdálkodási formákat, mint a tradicionális paraszti gazdálkodástól a modern fele való átmenetet írtuk le (két hipotetikus ideáltípus közötti kontinuum mentén). A környéken ipari munkahelyek hiányában a vállalkozás jellegű gazdálkodást kell kiemelnünk.

A tradicionális paraszti gazdálkodást (ami természetesen ideáltípus formájában nincs jelen a településen) a monetáris folyamatok háttérben maradása jellemzi. A gazdasági tevékenység nem válik el az élet más területeitől, anonim marad. A gazdálkodás célja a minél teljesebb autarchia, a saját szükségletek kielégítése mellett a csere háttérben

szorul, illetve reciprocitási hálók mentén szerveződik (Karl Polányi, 1976). A lét stabilitásra törekszik, az esetleges felhalmozás nem válik az életminőséget, a fogyasztás szerkezetét radikálisan átstrukturáló tényezővé, tartalékok formájában lerakódik, hogy majd az esetleges „szűk esztendők” átvészelését segítse.

A modern vállalkozás karaktere a vázolt szélsőérték ellenében ragadható meg: piaci/monetáris csereviszonyok alapján szerveződik, a család megszűnik termelői egységként működni, a fogyasztás aktorává is az egyén lép elő. A gazdálkodás, amely az élet többi részétől térben és időben elkülönül, profitorientált. Az életmódot a fogyasztás folyamatos növelése jellemzi.

Megfigyeléseink és interjúink alapján, Vajdakamaráson a gazdálkodás négy típusát különítettük el. Ezek a paraszti gazdálkodás, a vállalkozásszerűen űzött mezőgazdaság, a nagybani állattartás és a kisipari vállalkozás.

Az első gazdálkodási forma a visszkapott föld művelését jelenti, megfelelő eszközök, gépek hiányában jószerevével állatokkal. A termények sokféleségére törekszik, amit az öfenntartás igényével indokol. A gazdálkodás nem monetarizált, rentabilitása nem fejezhető ki pénzben.

A termék-specializáció megnöveli a monetáris folyamatok szerepét, a mezőgazdasági tevékenységnek vállalkozásjellegű kölcsönözve. A család megmarad, mint a termelés aktora. Az ilyen típusú tevékenységet sokszor háztáji gazdálkodás egészíti ki. A minőségi különbség általában a mezőgazdasági gépek birtoklásából adódik.

A nagybani állattartás sokban hasonlít az előző típusra, lényegében a tevékenység jellege és az ebből adódó tulajdonságok különböztetik meg attól.

A negyedik típus legális kisvállalkozás. Különböző könnyen előállítható termékek gyártására specializálódott (műanyagfröccsentés, kisebb fém alkatrészek, kalap, cipő stb.). A család a vállalkozás méretének növekedésével szűnik meg termelői egységként működni. A család és a vállalkozás költségvetése azért nem válik teljesen szét, mivel a monetáris folyamatok jelentős része nem megy keresztül formális költségvetésen. A kisipari vállalkozás szokatlan mértékben elterjedt a településen és szinte kivétel nélkül adventistákhoz kötődik. A továbbiakban ezt a helyzetet igyekszem levezetni a múlt rendszer által nyújtott modernizációs alternatívák jellegéből, illetve a vállalkozások megjelenésével kezdődő evolúciós folyamatot makro-társadalmi kontextusba helyezni.

(2) A „múlt rendszer”-beli gazdasági-társadalmi folyamatok hatásai

Interjúink alapján arra következtettünk, hogy a két vallási csoport közötti strukturális különbségek a '60-as években jelentek meg, vagyis a

kollektivizáció második hullámát követően. Addig a falu foglalkozási struktúrája vallási szempontból homogén, mindkét közösségben a paraszti gazdálkodás dominál. Ezt a kollektivizáció töri meg.

Az ötvenes évek a falu gazdasági-társadalmi struktúráját lebontó időszak. A „falusi osztályharc” célpontja ekkor a gazdagparaszti réteg, amely mintagazdaként, és mint a faluközösséget érintő problémák megoldásában aktívan részt vállaló réteg integratív tényező. A második kollektivizálási hullám egy átalakult, dezintegrált falusi társadalmat győz le. Elsőrendű célpontja a középparaszti réteg, amely leginkább ki tudta használni a meg növekedett oktatási és munkavállalási lehetőségeket. A szántóterületek megosztásában 1960 és 1962 között országos szinten a T. Sz.-ek részaránya 41%-ról 77%-ra nőtt. Mindez az iparosítás, az ipari termelés extenzív növelésének korszakában. Aki fel akart hagyni a mezőgazdasági tevékenységgel talált városi munkaalkalmat. Megindult az ingázás, az elköltözés (Hunya Gábor, 1990)

Ezen eseményeket megkísérlem Ralf Dahrendorf jogosítvány-ellátmány-életesély fogalmain keresztül értelmezni (Dahrendorf, 1992). A kollektivizálás értelmezhető a magángazdálkodás jogosítványának a bevonásaként, míg a az iparosítás által generált munkaerő-szükséglet olyan alternatív ellátmányként, amely az egyén életesélyeit a megelőző szinten stabilizálja. A falusi lakosság lába alól a rendszer kihúzza a talajt, ugyanakkor, a fiatal generáció számára egyben új távlatokat nyit.

Ezen a ponton be kell vonnunk az elemzésbe az adventista egyházszervezet szombatnapra vonatkozó tilalmát, amely a közösséget a társadalom többi tagjától elválasztó határszimbólum működik (Barth F., 1968). Ha valaki nem tartja a szombatra vonatkozó tilalmat nem maradhat az egyébként nagymértékben felekezetedett közösség tagja. A tilalom kvázi azt jelenti, hogy az egyházszervezet nem ad jogosítványt tagjainak az iparban való munkavállalásra, kizárja őket a rendszer által kínált kézenfekvő modernizációs alternatívából. Amennyiben nem tud valamilyen alternatív ellátmányt biztosítani végzetesen lecsökkenti tagjainak életesélyeit.

Az adventista közösség, ha életesélyeit stabilizálni akarta rést kellett találgon a rendszer gazdasági-adminisztratív rendeleteinek a falán. Ezt a fogyasztási szövetkezetekben találta meg. Itt a termelő formálisan a fogyasztási szövetkezet alkalmazottja, aki egy szerződésben rögzített darabszám legyártása után fizetést kap. Az alapfizetés a termelés volumenének arányában korlátlanul növelhető. A megrendelő felkutatása, akiknek hiányában a termelés leáll elvben a fogyasztási szövetkezet feladata, gyakorlatban azonban a termelőre hárul. Ez a gazdálkodási forma sok szempontból vállalkozásjellegű: a termelés beindítása befektetést, és mivel a termelőeszközök magánkézben vannak, ha korláto-

zott mértékben is kockázatvállalást követel, ami a tervgazdálkodás idején figyelemre méltó jelenség. A termelésnövelés külső munkaerő bevonását jelenti, a kisiparos kvázi munkaadóvá válik.

A fogyasztási szövetkezetek keretén belül folytatott kisipari tevékenység felfutása az áru-hiány krónikussá válásával kezdődik. A siker titka, olyan termékeket gyártani (különböző termelői egységek számára), amelyek vagy hiányoznak a kereskedelemről vagy nagyipari méretekben magas önköltségi áron állíthatók elő. Ilyen termék lehet bármi seprűtől a műanyagcsipeszig (Kulturális Antropológiai Munkacsoport, 1994).

A hiány és ezzel együtt a kereslet fokozódása az a tényező, ami lehetővé teszi a fogyasztási szövetkezet esetleges megkerülését. A szövetkezet esetünkben nem tudott vagy nem akart leget tenni az üzletbonyolításban vállalt kötelezettségeinek, így ez a feladat is a termelőkre hárult. A szövetkezet megkerülése aktivizálhatta a hírhedt 18-as vagyonszámlálási törvényt, amire a településen több alkalommal sor került. Az ezzel szembeni stratégia a termékdiverzifikáció és a lehető legtöbb csatornán való értékesítés volt, ami átláthatatlanná teszi a tranzakciókat. Ezen kívül megjelennek olyan tevékenységek (ezekbe nem fektettek energiát, épp csak fenntartották), amelyekre nem vonatkozott könyvelési kötelezettség (Vajdakamaráson ez leggyakrabban a méhészet), így ebből lehetett eredeztetni a jövedelmeket.

Az időszak országos szinten olyan jellegű vállalkozások felfutásának az ideje, amelyeket tulajdonképpen a piaci viszonyok hiánya tartott életben. Az, hogy e gazdálkodási forma az adventisták között ennyire elterjedhetett, visszatérve a dahrendorfi fogalmi kerethez, egy az adventista közösség által a tagoknak nyújtott különleges ellátmánnyal a földrajzilag szerteágazó kapcsolathálóknak köszönhető.

(3) A személyes kapcsolatháló szerepe

Az adventista népesség esetén a földrajzi mobilitás már a tárgyalt periódus előtt megnövekszik, a gyülekezetlátogatások formájában. Ezen a ponton be kell vezetnünk a plauzibilitási struktúra fogalmát. A McGuire által használt fogalom mintegy összeköti a vallás egyéni-kognitív oldalát azzal a közösséggel, amelyen belül az egyén gyakorolja vallását, hitét vagyis a közösségi bázissal, amelynek jelenléte hihetővé-plauzibilissé teszi, az egyén életvilágában való érvényességét szavatolja az adott vallásos világképnek. (McGuire, 1991). A plauzibilitási struktúra az adott világképet megerősítő, azt kvázi újratermelő interakciók rendszere. Ennek segítségével képes az egyén az őt körülvevő valóságot az adott világkép fogalmaival, vagyis a bázisközösség nyelvén értelmezni. A plauzibilitási struktúra ott válik érdekessé és kérdésessé, ahol megjelenik a világképek pluralitása, vagyis ahol

maga a vallásos világkép válik kérdésessé, vagyis a közösség optikájából megóvandóvá. Egy szekta esetén, ami definíció szerint többé-kevésbé a társadalommal, mint külvilággal szemben határozza meg magát, vagy bármely vallási közösség esetén, amit a külvilág szektaként kezel a plauzibilitási struktúra épsége kulcskérdés. A mobilitás iránti igény megjelenését mi a térbelileg szétszórt adventista gyülekezetek kapcsolattartásának szükségszerűségével magyarázzuk. A mobilitás elindító a csoportos gyülekezetlátogatások, vagyis a fogadó és vendégyülekezetek közötti csoportos és szervezett találkozások. A gyülekezetlátogatások beindulását átalakítja az egyén személyes kapcsolathálóját és ezzel együtt térreprezentációját. A tér az adventista gyülekezet számára kitarul. Hermann Bausinger szerint (Bausinger 1996), a hagyományos értelmezési horizontok (hely egysége) felbomlásában a csoportos mobilitás, amely alatt ő egyesületi életet ért, jelentőségét emeli ki. Az egyesületi élet, mondja, kezdettől fogva a mozgás jegyében zajlott. A mozgás alapja valamely praktikus tevékenység, ám maga a mozgás mégsem csak mellékjelenség, hanem a rendezvények, versenyek motívuma. Esetünkben sem redukálható a vallási alapú kapcsolattartás a plauzibilitási struktúra épségét fenntartó praxissá. A hittársak szolidaritása átrajzolja, kitágítja a teret. Az új térreprezentáció plauzibilitását pedig éppen a mobilitás csoportos volta, helyi gyülekezetben belüli átbeszélhetősége szavatolja. A második argumentációnk ezen alkalmak forogatókönyvéből következik. A vendégek elszállásolása családoknál történik, ami a személyes kapcsolatok képződését teszi lehetővé. Strukturált interjúinkból kitűnik, hogy az elszállásolás távolról sem véletlenszerű, jószerevel ismerős családok látogatják meg egymást csoportos formában, így a vallási alapú kapcsolattartás mellett teret nyer a gyülekezetlátogatás személyes jellege, vagyis beindul az egyéni mikro-networkok térbeli dekoncentrációja az adventista közösségen belül.

A diktatúra idején gazdasági kapcsolatok terén a redisztributív viszonyok domináltak, mindazonáltal a gazdaság résztvevőinek, az egyes egységeknek, maradt bizonyos mértékű költségérzékenységek. Így a redisztributív folyamatok piaci műveletekkel egészültek ki. Piaci jelleget ölt a redisztribúciós szerv alkalmazottja és a gazdálkodási egység közötti kapcsolat, virágzik a kliensrendszer és a korrupció. Kvázi piaci jelleget ölthet két gazdasági egység kapcsolata. Az áruhiány fokozódása egyre kiterjedtebbé teszi a kölcsönös szíveségek hálózatát. A tranzakció tárgya lehet áru, de lehet gazdasági jellegű információ: hol mit lehet beszerezni, eladni (Hunya Gábor, 1990). Az adventista közösség eredetileg vallási alapon szerveződő, földrajzilag kiterjedt kapcsolathálózata felbecsülhetetlen gazdasági értékre tesz szert: a gazdasági információáramlás csatornájává válik. Ennek

mentén terjednek a lehetséges értékesítési csatornákról, sikeresen alkalmazott gazdasági megoldásokról szóló hírek. Ez ugyanakkor „szekuláris információ” beáramlását jelenti abba a rendszerbe, ami mentén eredetileg a plauzibilitási struktúra szerveződött. A hálózat világiasodásához járult hozzá, hogy a munkavégzés jórészt a különböző vállalati vezetőkkel, illetve a gazdasági rendőrség embereivel való jó viszony fenntartása tette ki. A hálózat ilyen irányú bővülése ugyanakkor hatékonyabbá tette az információáramlást.

(4) Rendszerváltás

A rendszerváltás Vajdakamaráson egy a rendszer előttihez viszonyítva teljesen átstrukturálódott társadalmat talál. Az urbanizáció következtében a református népesség helyzete leromlott, míg az adventista népesség megőrizte vitalitását. A foglalkozási struktúra átalakult. A mobilabb adventista réteg kevésbé kötött a rendszer által nyújtott ellátmányokhoz. A rendszerváltás ennek a közösségnek kedvezett inkább. Az ipari munkahelyek megszűntével és a földek részleges visszaszolgáltatásával a református népesség jelentős része visszatért a paraszti gazdálkodáshoz. Ami kívülről a földhöz való érték-racionális viszonyulásnak, életvezetési tradícionálisnak tűnik legtöbb esetben egzisztenciális kényszer eredménye. Románia sok szempontból igen rurális tradícionális társadalmában különösen drasztikusan, „egyik napról a másikra” köszöntenek be a piaci viszonyok. A folyamat egész régiókat fenyeget a végleges leszakadással, bein-

dulnak a új ruralizációs folyamatok, sok helyen kényszeresen visszatér a „gazdasági autarchia”. Felmerül a kérdés, hogy ha a teleologikus megfontolásoktól eltekintünk az új modernizációs etapként emlegetett rendszerváltások, (amikor állam visszavonul a piac pedig nem lép be a képbe), bizonyos régiókban nem írható-e le tradícionális restaurációként. A válasz igen is meg nem is. A tradícionális falu restaurációjáról abban az esetben beszélhetünk, ha vissza tudja állítani, illetve meg tudja őrizni az állami intézmények kivonulását legalább valamennyire kompenzáló integratív funkcióját. Ha ez nem történik meg és az új ruralizáció csupán egy kényszeres természeti gazdálkodást és „autarchiát jelent”, ahol ugyan a személyes hálózaton belül a család, rokonság, vagy akár szomszédság szerepe gazdaságilag felértékelődik de ezen mikro-networkok nem kapcsolódnak jószerevével sehova, akkor csak egy vidéki marginalizálódó, makrotársadalom alatti réteg, egy falusi underclass beszélhetünk.

Mi történik az adventista vállalkozó-réteggel? A szabad-szombat bevezetésével, ami az 1990 utáni új kormány egyik első intézkedése volt jelentőségében csökken a szombatnapra vonatkozó tilalom, ezzel alapvetően átstrukturálódik az állami intézményekhez való viszonyulás. Az adventista fiatalok előtt megnyílik az oktatási rendszer, adventista vállalkozók az önkormányzatban választott tisztségeket töltönek be. Történetük egy Romániában igen ritka a diktatúra alatt megkezdődött polgárosodási folyamat.

Irodalomjegyzék

- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston
 Bausinger, H. (1996). *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris
 Dahrendorf, R. (1992). *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat
 Granovetter, M. (...). A gyenge kötések ereje. In Angelusz, R. & Tardos, R. (szerk.), *Társadalmak rejtett hálózata*.
 Hunya G. (1990). *Románia - Gazdaság és politikatörténet 1945-1990*. Atlantisz
 K.A.M. (1995). *Változásban?* Pro-Print
 McGuire, M (1991). *Religion. The Social Context*. Cambridge University Press
 Polányi K. (1976). *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat
 Weber, M. (1986). *Gazdaság és társadalom*. Jogi és közgazdasági kiadó, Bp.